

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена розгляду питання співвіднесення механізмів державного управління та державної політики, а саме вивчено механізм формування державної політики. Остання в своїй суті має також й механізми реалізації, які є практичним виявом механізмів державного управління.

Ключові слова: механізм, механізм державного управління, державна політика, механізм формування державної політики, механізми реалізації державної політики.

Статья посвящена вопросам соотношения механизмов государственного управления и государственной политики, а именно изучен механизм формирования государственной политики. Последняя по своей сути имеет также и механизмы реализации, которые и являются практическим определением механизмов государственного управления.

Ключевые слова: механизм, механизм государственного управления, государственная политика, механизм формирования государственной политики, механизмы реализации государственной политики.

The article is dedicated to the problems of setting up the public policy, public policy's making mechanism. Public policy has mechanisms of realization, which are the mechanisms of public administration.

Key words: mechanism, mechanisms of public administration, public policy's making mechanism, mechanisms of realization

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Державна політика посідає важливе місце в системі державного управління. Традиційно державна політика співвідносна з державним управлінням з огляду на механізми її реалізації. Задля підтвердження цієї тези доцільно розглянути сутність механізмів державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблему суті механізмів державного управління розкрито у працях В. Аверьянова, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, Т. Безверхнюк, В. Князева, В. Козбаненка, О. Коротич, М. Круглова, В. Малиновського, О. Машкова, П. Надолішнього, Н. Нижник, Л. Приходченко, Л. Юзькова. Державна політика, механізми її формування є об'єктом дослідження З. Балабасові, В. Тертички, зарубіжних вчених – М. Говлета, М. Рамеша, Г. Волес, В. Волес, Л. Пала.

Виділення невирішених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття. Питання співвіднесення механізмів державного управління із державною політикою залишається

не достатньо дослідженим в теорії державного управління.

Формулювання мети статті – розглянути сутність поняття механізм державного управління та його співвіднесення з державною політикою.

Виклад основного матеріалу дослідження

Взагалі у науковій думці відбувається полеміка щодо змісту та відповідно класифікації механізмів державного управління. На думку автора статті, це обумовлено двома причинами, які пов'язані із:

- змістом первинного щодо механізмів державного управління поняттям «механізм»;
- природою державного управління.

З грецької механізм перекладається як «машина» і означає внутрішню будову машини або приладу, яка приводить машину або прилад у дію; це система функціонування будь-чого; це система ланцюгів, яка впливає на рух одних ланцюгів з метою приведення у дію інших; використовується для аналізу взаємодії певних елементів протягом здійснення складного процесу [10, с. 20].

Науковці з Одеського регіонального інституту державного управління при комплексному дослідженні механізмів державного управління виділили два підходи щодо поняття «механізм»: структурно-

організаційний та структурно-функціональний. Згідно першого підходу, механізм характеризується як сукупність певних складових елементів, що створюють організаційну основу певних явищ, процесів. За другим підходом при визначенні механізму увага приділяється не тільки його організаційній складовій, а його динаміці, реальному функціонуванню. Таким чином, механізм державного управління визначається ними як організація практичного здійснення державного управління [6, с. 37].

Грунтуючись на структурно-функціональному підході, деякі дослідники виділяють механізми реалізації функцій державного управління. Згідно цієї концепції основними складовими механізму реалізації функцій державного управління є методи і засоби, а функції державного управління визначаються як специфічний за предметом, змістом і засобами реалізації цілісний управляючий вплив держави [6, с. 52, с. 56]. Методи державного управління – це офіційні способи владного впливу держави і державних органів на процеси суспільного і державного розвитку і т. д. Засоби державного управління – це свого роду інструментарій, набір конкретних і найчастіше матеріальних предметів, що використовуються в управлінському процесі. Таким чином, за допомогою форм, методів і засобів реалізуються функції державного управління. Це основні складові механізму реалізації функцій державного управління [6, с. 57].

Якщо держава – це багатофункціональна соціальна система, то вона повинна мати механізм, який приводить її у дію, тобто забезпечує реалізацію її цілей та функцій, її розвиток. Таким механізмом науковці визначають сукупність державних органів, що наділені владними повноваженнями. Структурними елементами державного апарату є апарат управління, що складається з чиновників (державних службовців), апарат примусу, тобто армія, правоохоронні органи, розвідка, служба безпеки, тюрми, виправні установи.

Якщо держава – це система, то державне управління – це практичний, організуючий, регулюючий вплив держави на суспільну діяльність [14, с. 47]. Державне управління – це процес реалізації державної влади, її вираження. Механізм в цьому випадку втрачає своє традиційне трактування, оскільки державне управління – це процес впливу, це сама дія, сукупність дій, які відбуваються внаслідок взаємодії органів державної влади. Так склалося, що цю окремо взятую дію також називають механізмом, сукупність дій визначають як механізми державного управління. Тобто у своєму практичному виявленні державне управління – це і є уся сукупність механізмів, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, воно не існує поза межами механізмів. Більшість науковців розкривають сутність механізмів державного управління саме таким чином. Л. Юзьков визначає механізм як організацію практичного здійснення державного управління [22, с. 57, 59]. В. Бакуменко, В. Князєв розглядають механізми

державного управління як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [7, с. 116-118].

За переконаннями О. Коротич, засіб, спосіб або характер дії є визначеннями «методу», який тлумачиться як спосіб впливу на об'єкти, що управляються, з метою досягнення поставлених цілей. Тому кожний конкретний механізм управління вона пропонує визначати як сукупність взаємопов'язаних методів управління [10, с. 25-26].

Н. Нижник, О. Машков трактують механізм управління як складову частину системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта [15, с. 37]. Дійсно, механізм державного управління як механізм реалізації державної політики є частиною системи управління, оскільки державна політика має в своїй основі ще й механізми формування.

В. Малиновський визначає механізм державного управління як сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів, що базується на принципах наукової обґрунтованості, об'єктивності, цілісності, узгодженості з використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління (наприклад, процедури проведення контролю, етапи прийняття державно-управлінських рішень, політичне прогнозування) [14, с. 49]. Механізм державного управління визначається також як засіб розв'язання суперечностей кожного явища чи процесу, це усвідомлено впорядкована сукупність способів впливу на розвиток керованих об'єктів чи самих суб'єктів управління, які спрямовані на досягнення визначеної мети [16, с. 211]. В. Козбаненко визначає механізм як сукупність засобів, методів і ресурсів, які забезпечують виконання запланованих заходів відповідно до поставлених завдань [5, с. 245].

Таким чином, державна політика ширше за механізм державного управління, оскільки механізм в своїй основі не містить мети, не визначає її, він лише спрямований на її досягнення, тобто є засобом досягнення мети, яка встановлена у державній політиці.

М. Круглов визначає механізми державного управління як сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів управління та впливу на їхню діяльність, що забезпечують узгодження інтересів учасників управління [12, с. 50]. Це визначення дає підстави співвідносити державну політику з механізмами державного управління в аспекті її реалізації. Тобто шляхи здійснення державної політики – це механізми державного управління, оскільки будь-яка державна політика має в своїй основі інтереси та спрямована в кінцевому випадку на їх узгодження та забезпечення.

Для підтвердження цієї думки розглянемо визначення державної політики в науковій літературі. Г. Атаманчук визначає державну політику як сукупність цілей та завдань, які практично реалізуються державою, і засобів, які використовуються при цьому, основу державної політики складають стратегічні орієнтири [1, с. 22-23]. В. Аверьянов зазначає, що державна політика – це державні інтереси (весь спектр політичних інтересів суспільства, це об'єднуюча основа для суспільства) [8, с. 123]. Державна політика є оптимальним синтезом об'єктивних тенденцій суспільного розвитку і переважної більшості суб'єктивних тверджень людей про свої інтереси. Формування сукупності цілей, завдань і функцій держави, що нею практично реалізуються, засобів і методів, які при цьому використовуються, віддзеркалюють сутність держави, а правове закріплення здійснюється політичною системою та виражається державною політикою. Це діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що віддзеркалює суспільний устрій та економічні структури держави, а також діяльність партій, суспільних організацій і об'єднань, яка визначається їх цілями та інтересами.

Державна політика – це свідомо діяльність владних структур та органів державного управління різних рівнів, спрямована на регулювання суспільних відносин, забезпечення їх стабільності і розвитку відповідно до визначених цілей. Це спосіб суспільного врядування, що передбачає розробку і здійснення політичних програм економічного, соціально-культурного і політичного розвитку [18, с. 503].

На основі концепцій зарубіжних дослідників, вітчизняні науковці трактують державну політику як напрям дій або утримання від них, обраний органами державної влади для вирішення певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем. Державна політика є обраним напрямом дій – це дозволяє окремо говорити про механізми її формування: яким чином органи державної влади обирають ці напрямки дій, які фактори при цьому є визначальними.

В. Тертичка пропонує таке визначення державної політики – це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність або бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо або опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства. Державна політика має характерні риси: вона цілеспрямована, ґрунтується на конкретних рішеннях державних інституцій, складається з двох елементів: розробки і впровадження, це конкретні дії державних інституцій (а не просто декларація дій), може бути позитивною і негативною, має бути легітимізованою, ґрунтується на монополії держави на законний примус, відрізняється від просто рішення (щоденні урядові рішення не є політикою).

Державна політика є засобом, який дозволяє державі досягнути поставленої мети, викорис-

товуючи при цьому правові, економічні, адміністративні методи впливу, спираючись на ресурси, які є в її розпорядженні. Ці методи впливу – правові, економічні, адміністративні та інші – є власне механізмами державного управління. Оскільки при визначенні механізмів державного управління деякі науковці не характеризують, якими є ці механізми (обмежуються просто узагальненнями – як спосіб, засіб, важіль та інше), інші – чітко окреслюють їх види, на основі чого механізми державного управління можна класифікувати як економічні, мотиваційні, організаційні, правові, соціальні, адміністративні та інші).

Якщо засобом практичного впровадження в життя державної політики є державне управління, тобто механізми державного управління, то реалізація державної політики відбувається за допомогою економічних, адміністративних, мотиваційних та інших механізмів державного управління.

Порівняння наведених вище визначень державної політики дало підстави виділити такі основні характеристики змісту державної політики – це своєрідний синтез; це цілі та завдання держави; напрям діяльності держави; сама діяльність держави. Кожне із тверджень має право на існування і теоретично доведено. Водночас ці характеристики не становлять полярних точок зору, а розглядають державну політику у комплексі, дозволяють її уявити як складне явище, в якому виділяється два масиви: формування та реалізація. Вивчення механізмів формування державної політики в будь-якій сфері є важливим фактором для обрання механізмів її реалізації.

Аналіз літератури з питань державної політики свідчить, що механізми її формування розглядаються переважно з двох аспектів:

- як процес [11, с. 24; 2, с. 4];
- як алгоритм дій [2, с. 5].

На думку автора дослідження, це пов'язано з особливістю власне процесу вироблення державної політики. Його можна тлумачити у двоякому змісті – як формування органами державної влади конкретного документу, в якому зафіксована державна політика, і у більш загальному сенсі – як система взаємодії різних факторів, суб'єктів управлінської діяльності, характер взаємодії та відносин між ними, тобто як абстрактне уявлення. Причому останнє трактування є ширшим відносно першого (як оформлення конкретного нормативно-правового акту).

Державна політика є складним процесом, який складається з багатьох рішень, які приймаються багатьма суб'єктами та інститутами. Часто вона формується попереднім політичним досвідом і тісно пов'язана з іншими рішеннями [4, с. 15].

Аналізуючи наукові дослідження з державної політики в аспекті її формування, М. Говлет і М. Рамеш розрізняють визначення державної політики в залежності від встановленої мети досліджень: чи це виявлення макрорівня соціально-економічних факторів, чи це встановлення мікрорівня елементів поведінки. Ці автори доводять, що

більшість дослідників схильні до загальних пояснень на макрорівні і часто не здатні розробити свої докази в контексті економічного та громадського життя, в якому більшість політик і розвивається [4, с. 16]. Вони пропонують розмежувати «дослідження політики» й «аналіз політики». Перше стосується «самої» політики, друге – «для» політики. Дослідження політики спрямовані на розуміння процесів державної політики, а аналіз політики, яким займаються урядові та спеціальні політичні комітети, спрямований на планування реальної політики. Перше є описовим та пояснюючим, друге – більш директивним, але дослідження політики та аналіз політики тісно взаємопов'язані [4, с. 17-18].

Таку наукову позицію можна обґрунтувати тим, що дійсно існують різні підходи до процесу

формування політики. Згідно з одним, механізм формування державної політики являє собою певний алгоритм дій (механізм в цьому разі не співвідносний з механізмами державного управління), технологію. У ньому науковці виділяють кілька етапів, які в загальному вигляді можна представити як:

- визначення проблеми, необхідність урядових дій;
- встановлення порядку денного;
- формулювання пропозицій;
- ухвалення політики;
- впровадження політики;
- оцінювання [21, с. 23; 2, с. 5; 20, с. 88].

В цілому механізм формування державної політики згідно цієї концепції можна представити, як зображено на рис. 1. [21, с. 23].

Рис. 1. Механізм формування державної політики [21, с. 23]

В такому випадку формування державної політики, паперове закріплення про її абстрактне уявлення, здійснюється конкретним органом державної влади або їх сукупністю, оскільки органи державної влади мають монополні права на легітимізацію державної політики [2, с. 5].

Слід зазначити, що формування державної політики може відбуватися на основі двох моделей: активної або представницької. В Україні формування державної політики відбувається відповідно до активної моделі, оскільки визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики віднесено до компетенції ВРУ (стаття 85), а її здійснення – до КМУ (стаття 116) [9]. В Україні органи виконавчої влади забезпечують підготовку проектів нормативно-правових актів, тому діяльність цих органів на етапі розробки політики є надзвичайно важливою. При цьому деякі з науковців зазначають, що розробка державної політики здійснюється на різних рівнях державного управління: макрополітичному (загальнонаціональному), підсистемному (рівень окремих функціональних сфер діяльності), мікрополітичному (рівень окремих соціальних груп,

індивідів, громадських організацій) [2, с. 4]. Це дає підстави говорити про формування державної політики у ширшому аспекті – як взаємодію цих рівнів між собою, яка спрямована на досягнення консенсусу інтересів між ними. Водночас визначення державної політики деякими науковцями, її характеристики доводять, що у цьому процесі важливу роль відіграють і різноманітні фактори впливу, умови соціально-економічного розвитку країни, що не можна не враховувати [17, с. 248].

Г. Волес, В. Волес при дослідженні процесу вироблення політики в країнах ЄС виділяють «осередки вироблення політики». Таку назву вони вживають свідомо замість широкоживаного слова в контексті вироблення політики – «рівень». На думку цих науковців, «рівень» передбачає наявність ієрархії, але, зважаючи, що європейська політика твориться в багатьох різних осередках, які можуть бути локальними і глобальними, ієрархія суб'єктів вироблення політики втрачає актуальність. Європейська політика може формуватися на основі місцевої політики, регіональної політики, політики окремих країн, політики груп окремих

країн, політики ЄС або інших європейських структур, трансатлантичної політики, політики західних індустріальних держав, однієї-двох пан'європейських систем (Ради Європи), політики глобальних організацій (СОТ).

Жоден з окремо взятих осередків не є відокремленим від інших, навпаки, вони перехрещуються. Значна частина дискусій в цьому напрямку знайшла своє вираження в обговоренні «зон державної політики», з метою позначення меж державно-політичних систем. Значна кількість учасників політичного процесу діє в низці різних осередків і тому здатна використовувати різні ресурси, інші

учасники обмежуються одним осередком [3, с. 146].

Те, що автори книги використовують поняття «осередок» замість «рівень» надає змогу застосовувати більш тонший підхід до дослідження процесів вироблення політики. Вони виділяють модель вироблення політики, яка складається з національного, місцевого, європейського та глобального рівнів [3, с. 147].

Для практичного уявлення про механізм формування державної політики можна звернутися до моделі її вироблення, запропоновану канадським вченим Л. Палом, що зображена на рис. 2. [17, с. 248].

МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ ВИРОБЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

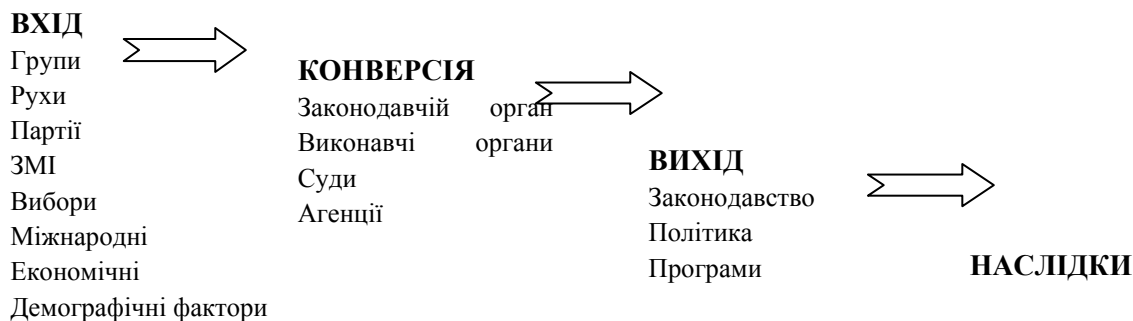

Рис. 2. Модель процесу вироблення державної політики [17, с. 248]

У моделі виділяються:

- суб'єкти вироблення політики та фактори впливу (групи, рухи, партії, ЗМІ, тобто соціальні суб'єкти, вибори, міжнародні, економічні, демографічні фактори);

- суб'єкти, які представляють державу та мають враховувати інтереси різних соціальних груп – органи державної влади;

- фіксування політики у нормативно-правовому акті, тобто законодавче закріплення цілей та завдань політики; в цьому документі відображено консенсус інтересів різних соціальних груп суспільства.

Реалізація державної політики починається одразу після її погодження і легітимації, це є основним видом діяльності державного апарату [5, с. 244]. Тобто легітимізована політика повинна бути реалізована, що відбувається за допомогою розмаїття засобів, заходів, які обираються відповідно до змісту політики, тобто за допомогою механізмів державного управління, про що вже йшлося. Тому взаємодія різних суб'єктів управління відбувається не як одиничний акт, а являє собою еволюційний розвиток, який обумовлений різними чинниками. Звідси випливає, що механізм формування державної політики виглядає як взаємодія різних суб'єктів управління з урахуванням умов та факторів, які обумовлюють цей процес.

При дослідженні механізму формування державної політики необхідно звернути увагу на її цілі та завдання. Л. Приходченко ставить акценти на тому, що обов'язково слід звертати увагу, чиї цілі відображені в політиці, наскільки вони відбивають інтереси соціальних груп, еліти, широких верств населення, чи прагне більшість громадян їх досягти [19, с. 28].

Оскільки на сучасному етапі розвитку України цілі органів державної влади часто розмиті, нечіткі, то це ускладнює процес визначення їх реалізації. Управлінці й політики перебувають на різних політичних рівнях, тому мають різні тактичні цілі і діють згідно з власним розумінням результативності щодо їх досягнення [13, с. 8].

Як наголошують інші науковці, об'єктивно цілі державного управління народжуються «внизу» – вони випливають з потреб та інтересів людей, об'єднаних у державу. Внутрішній стан суспільства і проблеми, що його хвилюють, є справжнім і актуальним джерелом цілей державного управління, тобто можна сказати – цілей державної політики.

Об'єктивна практична цілеспрямованість державного управління досягається завдяки: вивченню об'єктивних умов, що складаються всередині суспільства і навколо нього; визначенню можливостей і сили суб'єктивного фактора; конкретного знання потреб та інтересів певних об'єктів управ-

ління; достовірною оцінкою потенціалу державного управління [6, с. 51-52].

При цьому цілі держави не можуть досягатися будь-якою ціною, оскільки Україна – це демократична правова держава. Головна вимога до обрання механізмів державного управління полягає у їх відповідності визначеній меті і юридичній обґрунтованості [6, с. 57].

Висновки. З огляду на викладене вище, при формуванні конкретного документу необхідно вивчати особливості потенційних суб'єктів, які впливають на процес вироблення державної політики, а також можливості їх впливу, ступінь агрегації їх інтересів в державній політиці.

Якщо розглядати державну політику як конкретний нормативно-правовий документ (концепція, стратегія тощо), то вона є механізмом державного управління (правовим), якщо розглядати державну політику у більш глобальному контексті, як складне багатовимірне явище, вона є значно ширшим поняттям за механізми державного управління. Державна політика на відміну від механізму державного управління має в основі мету. Механізм державного управління виступає лише засобом досягнення мети державної політики.

Існують наукові погляди, які розмежують «дослідження політики» і «аналіз політики». Перше стосується самої політики, друге здійснюється для політики. Ці категорії тісно взаємопов'язані,

але з такою концепцією можна пов'язати існування двох основних підходів до механізму формування державної політики: як формування конкретного документу (тобто механізм формування державної політики виступає як алгоритм дій); як взаємодія різних управлінських рівнів між собою, як абстрактне уявлення (як процес).

При дослідженні формування державної політики було відзначено, що дехто з науковців веде мову не про «рівні», а «осередки». Дійсно, визначення суб'єктів в такий спосіб є більш доречним, оскільки вже на цьому етапі передбачаються партнерські засади, закладений консенсус інтересів. Проте все ж таки найчастіше в літературі на означення суб'єктів вироблення державної політики використовується поняття «рівень», оскільки чітко простежується ієрархія органів державної влади, їх підлеглість і підпорядкованість, а також ієрархія за територіальною ознакою.

Взаємодія управлінських рівнів відбувається не як одиничний акт, а як еволюційний розвиток навколо проблеми, яка породжує необхідність у виробленні державної політики.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Окрім механізму формування державної політики важливе місце посідають механізми її реалізації, які відрізняються від першого. Визначення їх особливостей та суті є об'єктом подальших досліджень в цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) : [учеб. пособие]. / Г. В. Атаманчук. – М. : ОАО «НПО «Экономика», 2000. – 302 с. – (Энциклопедия управленческих знаний).
2. Балабаєва З. В. Основи аналізу державної політики : [конспект лекцій]. / З. В. Балабаєва. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2006. – 44 с.
3. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес; [пер. з англ. р. Ткачук]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 871 с.
4. Говлет М. Дослідження державної політики: цикли та система політики / М. Говлет, М. Рамеш; [пер. з англ. О. Рябова]. – Львів : Кальварія, 2004. – 264 с.
5. Государственное управление: основы теории и организации : [учебник / под ред. В. А. Козбаненко]. – М. : Статут, 2000. – 912 с.
6. Державні організації як складова механізму держави : [навч. посіб. / за заг. ред. П. І. Надолішнього]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, Optimum, 2005. – 228 с.
7. Державне управління : слов.-довід. / [за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка]. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.
8. Державне управління: теорія і практика / [за заг. ред. В. Б. Авер'янова]. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 С.
9. Конституція України від 26 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. : за станом на 30 верес. 2009 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>. – Заголовок з екрану.
10. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України: [монографія]. / О. Б. Коротич. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – 220 с.
11. Кризина Н. П. Державна політика у галузі охорони здоров'я: механізми формування і реалізації [Електронний ресурс]. : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Н. П. Кризина; Національна акад. держ. упр. при Президентові України. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08knpmfr.zip. – Заголовок з екрану.
12. Круглова Н. Ю. Стратегический менеджмент : [учебник для вузов]. / Н. Ю. Круглова, М. И. Круглов. – М. : РДЛ, 2003. – 464 с.
13. Лесечко М. Д. Використання експертного оцінювання в державному управлінні / М. Д. Лесечко, І. І. Артим // Демократичні стандарти врядування й публічного адміністрування : тези доп. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 4 квіт. 2008 р., м. Львів : у 2 ч. / [за наук. ред. В. Загорського, А. Ліпенцева]. – Львів, 2008. – Ч. 2. – С. 6–9.
14. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – Вид. 2-ге, доп. і випр. – К. : Центр сприяння інституційного розвитку державної служби, 2005. – 254 с.
15. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
16. Одинцова Г. Механізм самовдосконалення суб'єктів державного управління / Г. Одинцова, С. Чистов // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції : тези доп. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 29 трав. 2003 р., м. Київ / [за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева]. – К., 2003. – Т. 1. – С. 210–212.
17. Пал Л. Державна політика, державне управління та політична наука / Леслі Пал // Розробка державної політики : аналітичні записки / [уклад. О. І. Кілієвич, В. С. Романов]. – К., 2002. – С. 247–255.

18. Політологія : [підручник / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина]; за наук. ред. А. Колодій. – К. : Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. – 584 с.
19. Приходченко Л. Забезпечення ефективності системи органів публічної влади: питання формулювання та вимірювання цілей / Людмила Приходченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ / [голов. ред. М. М. Іжа]. – Одеса, 2008. – Вип. 2 (34). – С. 23–30.
20. Ребкало В. Стратегічне прогнозування як інструментарій державної політики / Валерій Ребкало, Валерій Тертичка // Вісник УАДУ при Президентіві України. – 2002. – № 3. – С. 216–224.
21. Романов В. Вступ до аналізу державної політики : навч. посіб. / В. Романов, О. Рудік, Т. Брус. – К. : Основи, 2001. – 237 с.
22. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма / Л. П. Юзьков. – К. : Вища школа, 1983. – 156 с.

Рецензенти: Кальниш Ю. Г. – д.держ.упр., ст. науковий співробітник;
Ємельянов В. М. – к.т.н., доцент

© Козлова Л. В., 2011

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2011 р.